

Іличок Б.І.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Національного університету «Львівська політехніка»

ВАЛЮТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ – СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Дослідження присвячено питанням підвищення рівня валютної безпеки України. Дано характеристику динаміки валютного курсу в Україні. Здійснено огляд основних чинників впливу на валютний курс, зокрема чинників інфляції, стану рахунку сальдо товарів платіжного балансу. Як індикатор конкурентоспроможності національного господарства використано індекс глобальної конкурентоздатності. Дано характеристику існуючого рівня та динаміки позиції України згідно індексу глобальної конкурентоспроможності. Деталізовано основні фактори зниження даної позиції, а саме – корупцію, високу інфляцію, неефективну державну бюрократію. Запропоновано шляхи мінімізації негативних чинників впливу й на цій основі забезпечення підвищення рівня валютної безпеки України.

Ключові слова: валютна безпека, конкурентоспроможність, державний бюджет, тіньова економіка, олігархи, інфляція, судова реформа, антикорупційні суди.

Статтю посвящено вопросам повышения уровня валютной безопасности Украины. Дано характеристику динаміки валютного курсу в Украине. Проведено обзор основних факторов влияния на валютный курс, в частности факторов инфляции, состояния счета сальдо товаров платежного баланса. Как индикатор конкурентоспособности национального хозяйства использован индекс глобальной конкурентоспособности. Дана характеристика существующего уровня и динамики позиции Украины согласно индекса глобальной конкурентоспособности. Детализированно основные факторы снижения данной позиции, а именно – коррупцию, высокую инфляцию, неэффективную государственную бюрократию. Предложены пути минимизации негативных факторов влияния и на этой основе обеспечения повышения уровня валютной безопасности Украины.

Ключевые слова: валютная безопасность, конкурентоспособность, государственный бюджет, теневая экономика, олигархи, инфляция, судебная реформа, антикоррупционные суды.

Постановка проблеми. Сьогодні розвинуті держави світу значну увагу приділяють питанню забезпечення власної економічної безпеки та підвищення її потенціалу. Україна прагне інтеграції до ЄС. В той же час економічна політика України не відповідає основним стандартам ЄС. В Україні вже постійними є надто високі темпи інфляції, значні рівні бюджетного дефіциту, вагоме від'ємне сальдо платіжного балансу. Національна валюта за останні двадцять років знецінилася у 17 разів щодо долара США. З огляду на вищенаведене, в Україні вкрай актуальними є питання про якісне підвищення рівня валютної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Валютна безпека є досить молодою наукою. Офіційне визнання на Заході вона отримала з 1985 р., а в Україні – з перших років незалежності. Сьогодні вчення про економічну безпеку та її складову – валютну безпеку, розвивається швидкими темпами. Найактуальніші питання з цієї галузі знайшли своє відображення у працях О. Барановського, І. Бінько, В. Гейця, В. Горбуліна, Я. Жаліла, М. Данилович-Кропивницької,

М. Єрмошенко, В. Мунтіяна, Г. Пасгернак-Таранушенка, І. Червякова, В. Шлемко та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи перспективи подальшого економічного розвитку України, бажання інтегруватися в ЄС, необхідно виокремити основні причини низького рівня валютної безпеки України та пропонувати шляхи мінімізації цих причин.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Здійснити аналіз основних проблем існуючого рівня валютної безпеки України, дати характеристику їх причин й запропонувати шляхи усунення цих причин.

Виклад основного матеріалу дослідження. 24 серпня 2016 року український народ відсвяткував 25 років відновлення своєї державності. Озираючись на чверть столітній шлях, українців охоплюють двоякі почуття.

З одного боку є гордість, що у 1991 році ми реалізували мрію десятків поколінь, які понад усе прагнули відновлення державності України. Ми добре пам'ятаємо, що для реалізації цієї мети український народ поніс коло-

сальні жертви. Адже протягом століть окупації загарбниками були знищені десятки мільйонів патріотів України. Вогнем і мечем, голодом та депортаціями вщент сплюндровано тисячі українських сіл та містечок.

Поряд з цим є цілком закономірне розуміння, що відновивши державність, український народ за 25 років так і не став повноправним господарем в Україні. Влада щороку обіцяє громадянам грандіозні реформи. Натомість з року в рік держава все більше скочується на периферію світового розвитку. На часі ставити питання про кризовий стан економічної безпеки держави, зокрема – валютної безпеки, адже через валютну систему національна економіка взаємодіє з усім світом.

З погляду національної економіки, валютна безпека – це такий стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

Основним індикатором валютної безпеки є обмінний курс національної валюти. Інформація про динаміку обмінного курсу гривні стосовно долара США протягом 1996-2016 років відображена на рис. 1.

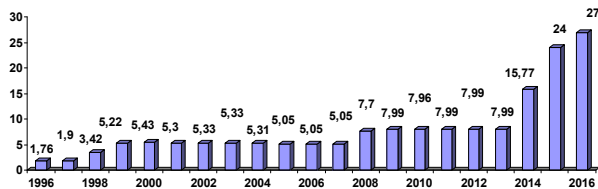

Рис. 1. Динаміка обмінного курсу гривні щодо долара США протягом 1996-2016 р., станом на кінець року.

Підготовано на основі: Курс валют НБУ. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: finance.i.ua/nbu/

В досліджуваному проміжку часу обмінний курс гривні не корелювався щороку відповідно до рівня купівельної спроможності гривні. Наприклад, протягом 2005-2007 років купівельна спроможність гривні за рахунок інфляційних процесів зменшилася на 35,3% ($113,5 \times 1,1 \times 1,1 = 135,3$). В той же час (згідно валютної стратегії уряду та НБУ) обмінний курс гривні протягом 2005-2007 років залишався стабільним 5,05 грн./долл. США [1]. Така диспропорція не могла існувати у довготривалому періоді.

Вагомим фактором впливу на валютний курс в Україні є інфляція. Згідно інформації з рис. 2 в Україні протягом досліджуваного проміжку часу відбувалися значні інфляційні про-

цеси [2, с. 31]. Це призводило до знецінення купівельної спроможності національної валюти, що в підсумку потенційно негативно позначалося на обмінному курсі гривні.

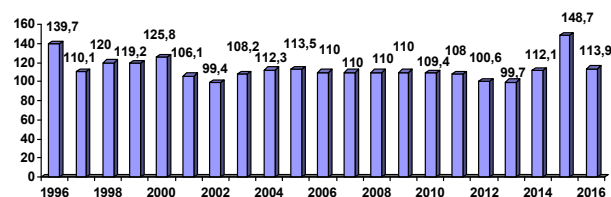

Рис. 2. Інфляція (індекс споживчих цін) в Україні протягом 1996-2015 р., %.

Підготовано на основі: Статистичний щорічник України за 2015 рік. Державна служба статистики України. – Київ: 2016. – С. 31.

З огляду на вищенаведене, власники заощаджень у національній валюті намагалися конвертувати її в більш стійку (тверду) валюту, наприклад в долари США. Це сприяло ще більшому потенційному зниженню курсу національної валюти, зокрема щодо долара США.

Протягом 1996-2016 років зниження обмінного курсу гривні відбувалося не плавно, а стрибкоподібно. За минулі двадцять років мали місце три значні стрибкоподібні падіння обмінного курсу гривні.

Перший – з серпня 1998 року до грудня 1999 року, коли в процесі розгортання «азійської» кризи обмінний курс гривні щодо долара США знизився з 1,9 грн./долар США до 5,22 грн./дол. США. Тобто – у 2,75 разів.

Другий – з серпня 2008 року по грудень 2008 року, коли в процесі розгортання «світової фінансової» кризи обмінний курс гривні щодо долара США знизився з 5,05 грн./дол. США до 7,70 грн./дол. США. Тобто – на 52,5%.

Третій – з березня 2014 року по грудень 2015 року, коли в процесі розгортання «російської весни» та окупації Росією українських територій Криму та Донбасу, обмінний курс гривні щодо долара США знизився з 7,99 грн./дол. США до 24,00 грн./дол. США. Тобто – у 3,0 разів.

Вагомим чинником зниження валютного курсу гривні є негативне сальдо товарів платіжного балансу України, дефіцит якого протягом 1996-2016 років сягнув 125,7 мільярдів доларів США [3].

Керівництво України впродовж 1996-2016 років на належному рівні не стимулювало внутрішнього попиту на вітчизняні товари, не працювало над імпортозаміщенням та зменшенням негативного сальдо товарів платіжного балансу, а основну увагу приділяло збільшенню валютних надходжень від експорту товарів та послуг. Внаслідок такої стратегії роз-

витку залежність економіки України від зовнішніх ринків є надто високою, про що свідчить інформація з рис. 3.

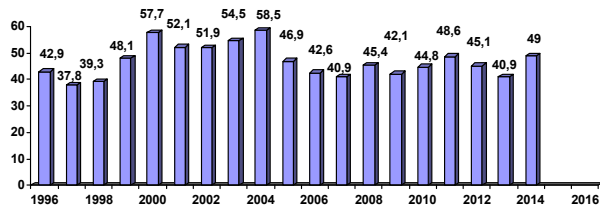

Рис. 3. Співвідношення обсягу експорту товарів та послуг з України до обсягу ВВП протягом 1996-2014 р., %.

Підготовано на основі: Статистичний щорічник України за 2015 рік. Державна служба статистики України. – Київ: 2016. – С. 399.

Усі три вищенаведені процеси падіння обмінного курсу гривні на пряму пов'язані з значним зниженням попиту на українські товари на зовнішніх ринках. Наслідком такої ситуації було різке зростання негативного сальдо балансу товарів платіжного балансу держави. Наприклад, у вересні 2008 року світову економіку охопила фінансова криза. Попит на експорт з України недорогочінних металів та виробів з них зменшився на 70%. Протягом

жовтня-грудня 2008 були зупинені та простоювали переважна більшість вітчизняних металургійних комбінатів. Як наслідок, негативне сальдо балансу товарів у 2008 році сягнуло 16,1 млрд. дол. США [3].

У кризових ситуаціях, щоб підвищити в ціновому сегменті конкурентоспроможність українських товарів на світовому ринку, керівництво України впродовж 1996-2016 років йде шляхом зниження обмінного курсу гривні. Зокрема восени 2008 року обмінний курс гривні з 5,05 грн./дол. США було знижено до 7,7 грн./дол. США, тобто на 60%. Для довідки, національна валюта Чехії у той же період 200 року здешевшала лише на 2%.

Значне зниження обмінного курсу гривні у 2014-2015 роках керівництво держави виправдовує війною Росії проти України, окупацією українських територій в Криму та на Донбасі й фактичним обмеженням російського ринку для збуту українських товарів.

Згідно інформації з табл. 1, у 1996 році на російський ринок припадало 38,7% експорту товарів з України. У 2015 році – лише 12,7%. Тобто, частка експорту з України товарів на російський ринок протягом 1996-2015 років зменшилася на 26,0%-х пункти [2, с. 399-401].

Таблиця 1

Структура експорту з України товарів у розрізі держав за 1996 та 2015 роки

№ з/п	Держави	Значення показників (млн. дол. США)		Структура, %		Відхилення структури, %-х пунктів
		1996	2015	1996	2015	
1	Білорусь	722,5	870,7	5,0	2,3	- 2,7
2	Єгипет	96,8	2079,8	0,7	5,5	+ 4,8
3	Індія	82,3	1444,1	0,6	3,8	+ 3,2
4	Іран, Ісламська Республіка	116,5	472,5	0,8	1,2	+ 0,4
5	Ірак	0,00	533,6	0,0	1,4	+ 1,4
6	Іспанія	90,2	1979,8	0,6	5,2	+ 4,6
7	Казахстан	90,9	712,7	0,6	1,9	+ 1,3
8	Китай	768,1	2399,1	5,3	6,3	+ 1,0
9	Молдова	237,8	524,3	1,7	1,4	- 0,3
10	Нідерланди	99,7	905,7	0,7	2,4	+ 1,7
11	Німеччина	421,9	1328,7	2,9	3,5	+ 0,6
12	Польща	362,7	1977,3	2,5	5,2	+ 2,7
13	Росія	5577,4	4827,7	38,7	12,7	- 26,0
14	Румунія	157,3	569,9	1,1	1,5	+ 0,4
15	Саудівська Аравія	28,1	761,6	0,2	2,0	+ 1,8
16	Словаччина	230,6	468,8	1,6	1,2	- 0,4
17	Туреччина	408,7	2771,8	2,8	7,3	+ 4,5
18	Угорщина	371,6	909,7	2,6	2,4	- 0,2
19	Франція	111,1	497,9	0,8	1,3	+ 0,5
20	Чеська Республіка	143,0	541,0	1,0	1,4	+ 0,4
21	Всього експорту	14400,8	38127,1	100,0	100,0	X

Підготовано на основі: Статистичний щорічник України за 2015 рік. Державна служба статистики України. – К., 2016. – С. 399-401.

Натомість слід наголосити, що вітчизняні експортери стрімко освоюють інші перспективні ринки. Наприклад, частка експорту товарів з України в Єгипет за досліджуваний період часу зросла на 4,8%-х пункти, у Китай – на 4,6%-х пункти, у Туреччину – на 4,5%-х пункти [2, с. 399-401].

Активне або пасивне сальдо торговельного балансу характеризує конкурентоспроможність країни на світовому ринку. З огляду на загальне пасивне сальдо балансу товарів України, конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світовому ринку є недостатньою.

Щоб об'єктивно та неупереджено дати характеристику вищенаведеної ситуації щодо стану конкурентоспроможності України, скористаймося інформацією про стан та динаміку індексу глобальної конкурентоспроможності (І Г К) [4]. Цей індекс є загальнопланетарним дослідженням, яке здійснює Всесвітній економічний форум. А в сучасній світовій системі конкурентоспроможність національного господарства є визначальним чинником економічної безпеки країни.

Згідно інформації з табл. 2, показник України за І Г К протягом 2012-2017 років знизився з 73-ї позиції у 2012-2013 роках до 85-ї позиції у 2016-2017 роках. Така динаміка є вагомим негативним явищем у розвитку держави. У той же час, аналогічний показник Польщі покращився з 41-ї позиції до 36-ї, а Росії – покращився з 67-ї позиції до 43-ї.

Щоб зрозуміти причини вищенаведених результатів динаміки позиції України за І Г К, розглянемо внутрішній зміст даного індексу.

І Г К складається з більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12-ть контрольних показників («Інституції», «Інфраструктура», «Макроекономічне середовище», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів», «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Технологічна готовність», «Розмір ринку», «Відповідність підприємництва сучасним вимогам» та «Інноваційний потенціал») за 3-ма основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення».

Як вирішити проблему щодо забезпечення покращення позиції України в індексі глобальної конкурентоспроможності? Для початку, варто проаналізувати найбільш проблемні складники індексу. А саме, у 2016-2017 роках серед 138 країн Україна має:

- останнє –138 місце за міцністю банків;
- передостаннє – 137 місце за регулюванням фондових бірж;
- третє з кінця – 136 місце за інфляційними змінами;
- четверте з кінця – 134 місце за якістю доріг;
- десяте з кінця – 129 місце за марнотратство бюджетних коштів.

В фінансовій сфері України впродовж 1991-2016 років здійснюються масштабні афери з розкрадання коштів. Наслідком такої ситуації у кризові періоди є масове банкрутство попередньо розкрадених банків, кредитних спілок, інвестиційних фондів тощо. Такі повальні

Таблиця 2

Позиції України та її сусідів за індексом глобальної конкурентоспроможності

№ з/п	Країни	Значення показників				
		2012-2013 (з 144 країн)	2013-2014 (з 148 країн)	2014-2015 (з 144 країн)	2015-2016 (з 140 країн)	2016-2017 (з 138 країн)
1	Україна	73	84	76	79	85
2	Польща	41	42	43	41	36
3	Росія	67	64	53	45	43

Підготовано на основі: *Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: edclub.com.ua/analytika/poz.

Таблиця 3

Індекс глобальної конкурентоспроможності України

Показники	2014-2015	2015-2016	2016-2017
	144 країни	140 країн	138 країн
Загальний індекс (позиція)	76	79	85
- марнотратство державних витрат	138	134	129
- якість доріг	139	132	134
- інфляція, зміна за рік %	75	134	136
- міцність банків	138	140	138
- регулювання фондових бірж	127	135	137

Підготовано на основі: *Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: edclub.com.ua/analytika/poz.

банкрутства мали місце у 2009-2010 та у 2014-2015 роках.

В Україні ще ніхто з крупних махінаторів фінансової сфери не поніс заслуженого покарання. Ці завідомо протиправні дії правоохоронні органи й сьогодні як правило «списують» на цивільно-правові відносини. Такий стан спав є запорукою того, що зазначені зловживання у фінансовій сфері будуть продовжуватися й надалі й **стимулюватимуть інфляцію**.

Нинішні заходи влади у боротьбі з розкраданням коштів бюджету ще мало ефективні. Згідно оцінки міжнародних експертів, позиція держави в проблемі **марнотратства бюджетних коштів** з 6-го місця з кінця у 2014-2015 роках покращилася лише до 10 місця з кінця (129 позиція) у 2016-2017 роках.

Україна в індексі глобальної конкурентоспроможності за 2016-2017 роки займає 5-е місце з кінця за **якістю автомобільних доріг**. У нас, як ніде в світі, бракує коштів на ремонт та будівництво доріг. А ті мізерні кошти, що виділяються на ці цілі, освоюються з рекордним **марнотратством**.

За таких обставин стає зрозумілим, чому Україна за позицією глобальної конкурентоспроможності у 2016-2017 роках поступається не лише добре відомому українцям по колишньому СРСР Таджикистану, який має 77-у позицію, але й Намібії з Південної Африки з її 84-ю позицією.

Підсумовуючи наведену вище інформацію, є підстави стверджувати, що впродовж останніх 20 років влада в Україні проводила валютну політику, яка суперечить загальносвітовим нормам. Основними причинами таких результатів є повна безкарність злочинів високопосадовців, які, зокрема, причетні до марнотратства бюджетних коштів держави. Наслідком такої безкарності є висока інфляція, колосальне зниження валютного курсу гривни, низька глобальна конкурентоспроможність України в цілому. Наприклад, якщо у вересні 2016 року за одну гривню можна було придбати два польських злотих, то у 2016 році за один польський злотий треба було заплатити 6,8 гривни. Тобто, протягом 1996-2016 років гривня стосовно польського злотого знецінилася у 13,6 разів [8, с. 873].

Складність існуючої ситуації полягає у тому, що вищевказані проблеми в своїй основі носять системний характер, їх перебіг координується з-за кордону з метою дискредитації

самої ідеї державності України. Згідно слів віце-президента США Д. Байдена – Росія використовує корупцію як інструмент тиску на Україну [5].

Згідно інформації Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки в Україні у 2015 році склав біля 40% [6]. Враховуючи, що у 2015 році ВВП України становив 1979,5 млрд. грн., то чисті прибутки тіньового сектору у 2015 році склали біля 790 млрд. грн. ($1979,5 \text{ млрд. грн.} \times 0,40 = 790 \text{ млрд. грн.}$), з яких понад 500 млрд. грн. припадає на корпоративний сектор, що належить олігархам.

Поряд з вищевказаним, в Україні колосальних масштабів сягають обсяги уникнення від оподаткування прибутку суб'єктів господарювання шляхом махінацій через офшорні компанії. Ці оборудки відбуваються «згідно з чинним законодавством». Адже сам перелік офшорних зон затверджується розпорядженням Кабінету Міністрів України [7].

Зменшення рівня тіньовизації національного господарства повинно відбуватися на основі системних поетапних змін у діяльності контролюючих органів. Підприємств – лідерів тіньового сектору в Україні є лише кілька сотень і навести з ними порядок технічно не складає жодної проблеми. Існуюча ситуація, коли основна маса корпоративного сектору працює з рентабельністю операційної діяльності у 2-4 % [2, с. 480] є цинічною.

Підняті проблеми залишатимуться не вирішеними, допоки в державі не буде реальних покарань за злочини чиновництва та шахраїв. Для вирішення даного питання слід в найкоротші терміни запровадити антикорупційні суди та впродовж 2017 року здійснити судову реформу.

Висновки. При реалізації пропонованих заходів щорічний витік з України тіньового капіталу за кордон значно скоротиться. Бюджетна політика стане більш збалансованою та матиме перспективу наблизитися за рівнем бюджетного дефіциту до стандартів ЄС. Внаслідок цього мінімізуватиметься інфляція та створиться потужний стимул економічного зростання за рахунок чинників внутрішнього попиту. В підсумку національне господарство стане стабільнішим, а якість валютної безпеки України щороку суттєво покращуватиметься як за рахунок поліпшення вищевказаних п'яти найбільш вразливих показників індексу глобальної конкурентоспроможності, так і в цілому.

Список використаних джерел:

1. Курс валют НБУ. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://finance.i.ua/nbu/>.
2. Статистичний щорічник України за 2015 рік. Державна служба статистики України. – Київ: 2016. – 574 с.
3. Платіжний баланс України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish>.

4. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: edclub.com.ua/analytika/proz.

5. Росія використовує корупцію як інструмент для тиску на Україну – Байден. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1726051-rosiya-vikoristovue-koruptsiyu-yak-instrument-dlya-tisku-na-ukrajinu-bayden.html>.

6. Рівень тіньової економіки України знизився до 40% ВВП. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/07/4/597966/>.

7. Розпорядження КМУ від 16 вересня 2015 р. № 977-р «Про затвердження переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 підпункту 39.2.1 пункту 39.2 статті 39 Податкового кодексу України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-KMY/type-Розпорядження/99716.09.2015.htm.

8. Statistikal yearbook of the Republik of Poland. 2015. Warsaw. 890 p. <http://finance.i.ua/nbu/>

Ilychok B.I.

CURRENCY SAFETY OF UKRAINE – THE STATE AND PROSPECTS OF PERFECTION

The article is devoted to the questions of Ukrainian currency security level reinforcement. There was characterized the dynamics of exchange rate in Ukraine.

There were learned the main factors effecting the exchange rate, namely the factors of the inflation and the state of goods balance in balance of payments. Global competitiveness index was used as the indicator of national economy competitiveness. The existing level and the dynamics of Ukrainian position according to the global competitiveness index were characterized. There were detailed the main factors of the decrease of this position, namely – corruption, high inflation, ineffective public bureaucracy. There were offered the ways of lowering the influence of negative factors with Ukrainian currency security reinforcement being provided on this basis.

Keywords: currency security, competitiveness, state budget, shadow economy, oligarchs, inflation, judicial reform, anti-corruption courts.